

عنصر روانی قتل در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ و ۱۳۹۲

با مطالعه تطبیقی حقوق جزای مصر

عباس گنجه اجیرلو

انتشارات راه دکتري (همکار سنجش و دانش)

۵۰۰ نسخه

۱۳۹۶-اول

۹۷۸-۶۰۰-۴۶۵-۰۸۵-۴

موضوع:

ناشر:

تیراژ:

نوبت چاپ:

شابک:

کیري ستوق ملاي و سنونين اين اجنبي مولف محفوظي باشد

نصف لیل سناروتی نجفی محبوب

سرسناسه

عنوان قراردادی

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شایک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

موضوع

Homicide-- Law and legislation -- Iran :

Homicide-- Law and legislation -- Iran :

حقوق تطبیقی :

Comparative law :

: حقوق جزا - ایران

Criminal law -- Iran :

: حقوق جزا - مصر

criminal law -- Egypt :

: قتل - قوانین و مقررات - مصر

Homicide-- Law and legislation -- Egypt :

KMHF.00/39E9 1296 :

YTD/00-YOY :

FV+TFS :

رده بندی کنگره

رده بندی دیویدی

شماره کتابشناسی ملی

فهرست مطالب

۱	علامت اختصاری
۲	چکیده
۴	مقدمه
۵	الف - بیان مسأله
۶	ب - سئوالات مجموعه
۶	ج - پیشینه
۸	د - فرضیات
۹	ه - اهداف
۹	و - روش مطالعه
۱۰	ز - ساهمتهی
۱۱	فصل اول
۱۱	کلیات
۱۲	مبحث اول: تعاریف عنصر روانی
۱۲	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی عنصر روانی
۱۲	بند اول: تعریف لغوی عنصر روانی
۱۳	بند دوم: تعریف اصطلاحی عنصر روانی
۱۳	الف - تعریف عنصر روانی در حقوق ایران
۱۵	ب - تعریف عنصر روانی در حقوق مصر
۱۶	بند سوم: بررسی عنصر روانی جرم در مکاتب کیفری
۱۷	گفتار دوم: شرایط عنصر روانی جرم
۱۷	بند اول: اراده ارتکاب فعل
۲۱	بند دوم: قصد مجرمانه
۲۳	الف - درجات سوءنیت:
۲۳	۱ - سوءنیت عام و سوءنیت خاص
۲۴	۲ - سوءنیت ساده و سوءنیت با سبق تصمیم
۲۵	۳ - سوءنیت جازم و سوءنیت احتمالی
۲۷	۴ - سوءنیت معین و سوءنیت نامعین
۲۸	ب - داعی یا انگیزه در ارتکاب جرم:
۲۸	۱ - تأثیر انگیزه در تحقق جرم
۲۹	۲ - تأثیر انگیزه در تعیین میزان مجازات
۳۰	ج - خطای جزایی:
۳۱	بند سوم: انواع خطا در قوانین کیفری ایران
۳۲	الف - بی احتیاطی:
۳۳	ب - بی مبالایی
۳۳	ج - عدم مهارت
۳۴	د - عدم رعایت نظامات دولتی

۳۶	گفتار سوم: رابطه عنصر روانی و مسئولیت
۳۷	مبحث دوم: عنصر روانی قتل در ایران باستان و آیین مقدس اسلام
۳۸	گفتار اول: عنصر روانی قتل در ایران باستان
۴۰	گفتار دوم: عنصر روانی قتل در آیین مقدس اسلام
۴۱	بند اول- جرم قتل از دیدگاه قرآن
۴۱	بند دوم: عنصر روانی نخستین قتل ناحق در تاریخ بشر
۴۳	بند سوم: انواع قتل بر مبنای عنصر روانی از دیدگاه قرآن
۴۳	الف- قتل عمدی:
۴۴	ب- قتل خطایی:
۴۶	گفتار سوم: حرمت ارتکاب قتل عمدی
۴۷	مبحث سوم: انواع جرم قتل بر مبنای عنصر روانی از دیدگاه فقها و حقوق موضوعه ایران
۴۸	گفتار اول: انواع جرم قتل بر مبنای عنصر روانی از دیدگاه فقها
۵۰	گفتار دوم: ضابطه تشخیص قتل عمدی و شبه عمدی و خطای محض در آیین مقدس اسلام
۵۰	بند اول: ضابطه تشخیص قتل عمدی
۵۰	الف) در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰
۵۱	ب) در قانون مجازات اسلامی ۱۳۱۱
۵۲	بند دوم: ضابطه تشخیص قتل شبه عمدی
۵۲	بند سوم: ضابطه تشخیص قتل خطا
۵۲	گفتار سوم: انواع جرم قتل بر مبنای عنصر روانی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰
۵۷	فصل دوم
۵۷	عنصر روانی قتل در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰
۵۸	مبحث اول: تعاریف قتل عمدی
۵۸	گفتار اول: تعاریف های فقهی
۶۰	گفتار دوم: تعاریف های حقوقی
۶۲	گفتار سوم: تعاریف های قانونی
۶۵	مبحث دوم: وجوه اشتراک عنصر معنوی قتل عمدی در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۶۵	گفتار اول: رکن معنوی قتل عمدی در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۶۷	گفتار دوم: وجوه اشتراک رکن معنوی قتل عمدی در بندهای سه گانه ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۶۷	بند اول: مبانی مشترک بندهای سه گانه ماده ۲۰۶ ق.م.ا
۶۸	الف- علم به موضوع:
۶۹	ب- سوء نیت عام:
۷۰	ج- معین بودن هدف:
۷۲	بند دوم: معنا و آثار معین بودن هدف
۷۴	بند سوم: تعامل معین بودن هدف با هویت مقتول
۷۴	گفتار سوم: حالت کلی قتل عمد در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۷۵	بند اول: قتل عمدی به معنای خاص
۷۵	الف- ویژگی های بند الف ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰:

- ب- مبانی فقهی بند الف ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۷۷
- ج- مقایسه بند الف ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ با حقوق موضوعه مصر: ۸۰
- بند دوم: قتل عمدی با انجام فعل نوعاً کشنده ۸۱
- الف- ویژگی های بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۸۲
- ب- مبانی فقهی بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۹۰
- ج- مقایسه بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ با حقوق موضوعه مصر: ۹۱
- بند سوم: قتل عمدی با فعل مؤثر نسبت به مجنی علیه معین ۹۲
- الف- ویژگی های بند ج ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۹۳
- ب- مبانی فقهی بند ج ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۹۸
- ج- مقایسه بند ج ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ با حقوق موضوعه مصر ۹۹
- بند چهارم: ضابطه های قتل عمد در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ..... ۱۰۰
- الف- قصد مطلق و قصد نتیجه: ۱۰۳
- الف - قصد فعل یا نتیجه: ۱۰۳
- ب - قصد تحقق نتیجه ۱۰۴
- ج - مفهوم شخص معین ۱۰۴
- ب- قصد فعل نوعاً کشنده ۱۰۶
- ج- قصد فعل نوعاً کشنده نسبت به انسان غیر معین ۱۱۰
- مبحث سوم: عنصر روانی سایر انواع قتل در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۱۱۱
- گفتار اول: قتل شبه عمد در ق.م.ا مصوب ۱۱۲
- بند اول: رکن معنوی قتل شبه عمد در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۱۱۳
- الف - علم به موضوع: ۱۱۳
- ب- عمد در عمل ارتكابی: ۱۱۳
- ج- فقدان قصد قتل: ۱۱۴
- د- کشنده نبودن عمل ارتكابی: ۱۱۴
- بند دوم: مبانی فقهی بند ب ماده ۲۹۵ ق.م.ا ۱۱۵
- بند سوم: وجه اشتراك و افتراق بند ب ماده ۲۹۵ با بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۱۱۶
- الف- وجه اشتراك بند ب ماده ۲۹۵ با بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا: ۱۱۷
- ب- وجه افتراق بند ب ماده ۲۹۵ با بند ب ماده ۲۰۶ ق.م.ا: ۱۱۷
- ج- قتل در حکم شبه عمد: ۱۱۸
- بند چهارم: ضابطه های قتل شبه عمد در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ..... ۱۱۹
- ب) تحلیل بند (ب) ماده ۲۹۱- ۱۲۱
- ج- تحلیل بند (پ) ماده ۲۹۱: ۱۲۲
- گفتار دوم: قتل خطای محض در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰ ..... ۱۲۵
- بند اول: رکن معنوی قتل خطای محض ۱۲۶
- الف- خطا در فعل و نتیجه: ۱۲۶
- ب- ارادی بودن عمل: ۱۲۶
- ج- فقدان قصد فعل: ۱۲۶

۱۲۸	د- فقدان قصد نتیجه:
۱۲۹	بند دوم: مبنای فقهی قتل خطای محض
۱۳۰	بند سوم: قتل به منزله خطای محض
۱۳۱	الف- تحلیل ماده ۲۹۶ ق.م.ا.
۱۳۵	ب- تفاوت قتل شبه عمد با قتل خطای محض در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۱۳۶	بند چهارم: ضابطه های قتل خطای محض در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲
۱۴۱	گفتار سوم: قتل غیر عمد در ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۱۴۲	بند اول: ارکان و عنصر روانی قتل غیر عمد موضوع ماده ۶۱۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۱۴۲	الف- ارکان قتل غیر عمدی موضوع ماده ۶۱۶ ق.م.ا.
۱۴۵	ب- عنصر روانی قتل غیر عمدی موضوع ماده ۶۱۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۱۴۶	بند دوم: جرایم ناشی از تخلفات رانندگی
۱۴۷	الف- عنصر انی قتل غیر عمد موضوع ماده ۷۱۴ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۰
۱۵۲	ب- مصایق تقصیر جزایی
۱۵۲	بند چهارم: ضابطه های قتل غیر عمد در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲
۱۵۷	بند سوم: قتل اثنای زعمه
۱۵۷	الف- عنصر روانی قتل در زعمه
۱۵۹	ب- مبنای فقهی ماده ۱۵ ق.م.
۱۶۰	ج- مقایسه ماده ۶۱۵ ق.م.ا با ماده ۱۷۰ ق.م.ع سابق
۱۶۲	فصل سوم
۱۶۲	عنصر روانی قتل در حقوق موضوعه مصر
۱۶۳	مبحث اول: عنصر روانی جرم قتل در حقوق ایران
۱۶۴	گفتار اول: قتل عمدی
۱۶۵	بند اول: قتل عمدی توأم با تصمیم قبلی یا از طریق نشستن در کمین
۱۶۶	الف- تعریف سبق تصمیم:
۱۶۷	ب- تعریف نشستن در کمین:
۱۷۰	بند دوم: مقایسه قتل از طریق کمین زدن با قتل توأم با سبق تصمیم
۱۷۵	بند سوم: قتل عمدی ساده
۱۷۸	گفتار دوم: جرم سم دادن منتهی به مرگ
۱۸۰	گفتار سوم: ایراد ضرب عمدی منتهی به مرگ
۱۸۲	مبحث دوم: قتل همسر و مرد اجنبی در فرائش
۱۸۳	گفتار اول: قتل ناشی از حریق عمدی
۱۸۴	گفتار دوم: عنصر روانی قتل ناشی از حریق عمدی
۱۸۶	گفتار سوم: قتل غیر عمدی
۱۸۸	مبحث سوم: اشتباه در هویت مجنی علیه بر ماهیت قتل
۱۸۸	گفتار اول: تأثیر اشتباه در هویت مجنی علیه بر ماهیت قتل
۱۸۹	بند اول: حقوق ایران
۱۹۱	جنایت ناشی از اشتباه در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

۱۹۱	الف) اشتباه در هدف گیری
۱۹۲	ب) اشتباه در هویت
۱۹۲	بند دوم: نظریه برخی از فقها
۱۹۶	بند سوم: آراء دیوانعالی کشور
۱۹۹	گفتار دوم: نظریه اداره حقوقی قوه قضائیه
۲۰۰	گفتار سوم: تأثیر اشتباه در هویت مجنی علیه بر ماهیت قتل در حقوق مصر
۲۰۲	منابع و مأخذ

چکیده

علاوه بر عنصر قانونی مبنی بر پیش بینی رفتار مجرمانه در قانون جزا و عنصر مادی جرم شامل وقوع عمل در خارج باید عمل مزبور از اراده مرتکب ناشی شده باشد در واقع باید میان عمل و شخص عامل رابطه روانی (یا رابطه ارادی) موجود باشد که آن را عنصر روانی یا معنوی می نامند. ارتکاب عمل هم به خودی خود دلیل وجود عنصر معنوی یا روانی نیست و در مواردی با وجود اینکه عملی صورت می گیرد قانون مرتکب آن را در جرائم عمدی به خاطر فقدان قصد مجرمانه یا فقدان مسئولیت جزائی قابل مجازات نمی داند. عنصر روانی یکی از عناصر تشکیل دهنده جرم است که در بین حقوقدانان در دو معنی وسیع و محدود به کار می رود عنصر روانی جرائم عمدی در معنای محدود شامل اراده ارتکاب و قصد مجرمانه، در جرائم غیر عمد شامل اراده ارتکاب و خطای کیفری است، لیکن عنصر روانی در معنای وسیع علاوه بر معنای محدود شامل شرایط مسئولیت کیفری نیز می باشد. در حقوق ایران جرم قتل بر اساس عنصر روانی به اراغ قتل عدلی و قتل غیر عمدی تقسیم شده که بر حسب میزان تقصیر و قابلیت سرزنش، برای انواع قتل مجازات های متفاوتی پیش بینی شده است. قوانین جزایی مصوب بعد از پیروزی انقلاب اسلامی عنوان جدید قتل را محض را به عناوین پیش افزوده، علیرغم آنکه در برخی از مصادیق این نوع قتل، فاعل فاقد عنصر روانی جرمی باشد. لیکن مقنن به منظور حمایت کیفری از مجنی علیه، دیه مقرر نموده است. در نظام تقنینی ایران سبق تصمیم در نوع قتل و تشدید مجازات بی تأثیر بوده و عناوین مجرمانه قتل توأم با سبق تصمیم و قتل بدون سبق تصمیم پیش بینی نشده است. در حقوق مصر سبق تصمیم به عنوان مهمترین معیار تفکیک انواع قتل بر حسب عنصر روانی محسوب می شود. و عناوین مجرمانه قتل توأم با سبق تصمیم و قتل بدون سبق تصمیم پیش بینی شده، به نحوی که مجازات قتل توأم با سبق تصمیم شدیدتر از سایر انواع قتل است. در

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ اگرچه در مقایسه با قوانین قبلی از نوآوری های برخوردار است ولی همچنان با کاستی هایی روبروست و ضرورت توجه به ترک فعل در قتل عمد، تصریح در قصد فعل واقع شده بر مجنی علیه به عنوان احراز عمد در جنایت، ضرورت توجه به ارادی بودن رفتار مرتکب در جنایت قتل عمد و نیز ضرورت تفکیک بین قتل با سبق تصمیم و قتل بدون سبق تصمیم از جمله مسائلی است که باید در باره آن چاره اندیشی شود.

واژگان کلیدی:

عنصر روانی، - بم قتل، قتل عمدی توأم با سبق تصمیم، قتل بدون سبق تصمیم، قتل عمدی و قتل غیر عمدی، ایران، مصر

قتل از بزرگترین جنایت است که امنیت اجتماع را مختل می سازد و کیفر عقوبت آن را، شریعت مقدس اسلام از شدیدترین کیفر و عقوبت ها در دنیا و عقبی مقرر نموده است. و به همین جهت تامین عدالت و برقراری امنیت در جوامع بشری، تواضع و پای بندی اشخاص در برابر مقررات عادلانه ایجاب می نماید که مقررات جزایی برای رفتاری مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی پیش بینی نماید که مرتکبان آن برای قصد مجرمانه یا خطای جزایی باشد. خداوند متعال در موارد زیادی در قرآن بر ارزش حیات انسان، حفاظت و صیانت آن تأکید کرده است و روی این اصل هر نوع تعرض و تعدی به حیات بشر را از اسلام نهی کرده و آن را به خطر اندازد یا به آن لطمه بزند، حتی اگر از طرف خود انسان باشد، ممنوع و حرام اعلام نموده است. یکی از نیازهای جامعه بشری ارائه معیار وضابطه دقیقی به منظور تشخیص نوع قتل است تا تعیین راکشی اجتماعی مناسب صرفاً براساس نتیجه حاصله نباشد بلکه برحسب میزان قابلیت سرزنش می بایست برای رنکب جرم، واکنش اجتماعی مناسبی تعیین شود. تشخیص نوع قتل براساس ضوابط قانونی صورت می گیرد و براساس فرهنگ جامعه و تجارب بشری میزان مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی تعیین می شود. عنصری که بیانگر میزان حالت خطرناکی بزهکار است همواره مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته و عقیده رنانا به منظور برقراری عدالت می بایست مقررات جزایی به نحوی تدوین شود تا مجرمین دارای حالت خطرناک، بدون سرزنش رها نشده و اشخاص فاقد اراده مجرمانه نیز مجازات نشوند. مقررات جزایی فعلی کشور ما در زمینه جرم قتل از حقوق اسلامی (فقه امامیه) اقتباس شده و بصورت مجموعه واحدی برکل کشور حاکم است؛ اکثر مقررات جزایی مصوب قبل از انقلاب همانند مقررات جزایی مصر با الهام از قوانین کیفری کشورهای اروپایی تدوین شده بود.